

ЛОГОС И СТВАРАЊЕ

Здравко М. Пено

Православни Бојословски
факултет Универзитета
у Источном Сарајеву

Ајспракш: Основни космолошки сјав, исказан и у Старом и у Новом Завету, јесте да је свети створен Рецју Божијом. Стварање света као осушћаствљење воље Божије се, према православном схваћању, остварује кроз Лојоса – Сина и у Сину. Аушор украјко размајра учење о Лојосу и стварању, са посебним осврћом на бојословље Св. Максима Исповедника.

Кључне речи: Лојос, лојоси бића, Максим Исповедник, стварање, шворевина, природа, енерџија, слобода, врлине, обожење

Учење о Логосу и стварању је присутно на више места у Светом Писму, а најсажетије је исказано у прологу Јовановог Јеванђеља: *У почетку бјеше Лојос... и све кроз Њеја (Лојоса) њосшадје, и без њеја ништа не њосшадје што је њосшало* (Јн. 1, 3). Преузимајући тему о стварању света у Премудрости, Св. Јован Богослов се надовезује на софиолошке књиге Старог Завета, с тим да на место Премудрости ставља Логоса.¹ Разлог због којег у прологу Јеванђеља говори о Логосу јесте превасходно приближавање библијске истине јелинском свету.

Познато је да је у философији древних Јелина појам логос² заузимао значајно место, нарочито у космологији, где је пре свега имао значење унутаркосмичког принципа.³ Апостол Јован појму логос даје трансцендентално значење: *Лојос је њредвечни Бој, њре свакој временској њочешка, будући да је Бој њо њприроди и да је кроз Њеја саздан свети* (Јн. 1, 1–3). Због тога пролог Јовановог Јеванђеља има обележје сажетог тумачења пролога књиге Постања, нарочито речи које претходе сваком стваралачком чину Божијем: *и рече Бој*.

Св. Јован Богослов у пролог Јеванђеља укључује целокупно космолошко наслеђе Старог Завета, дајући му христолошко тумачење. Полазећи од речи псалмопесника Давида: *Све си у Премудрости створио* (Пс. 103, 24) и премудрог Соломона: *Боже Ошца створио си све Лојосом (Рецју) својим и у Премудрости си саздао човјека* (Прем.

¹ Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ αἰρέσεων*, 3, 1, 73, PG 42, 117 A. Видети: М. Ἀθανασίου, *Κατὰ τῶν Ἀρειανῶν*, 3, 53, PG 26, 436 A. Упор: Здравко Пено, *Софиологија и софијанизам*, у *Теолошки погледи*, 1/2008, 36–37.

² О различитим значењима логоса у јелинској философији и светоотачкој мисли, видети зборник радова: *Φιλοσοφία τοῦ Λόγου*, Аθῆνα 1996.

³ Код Хераклита, мислиоца који у средиште свог космолошког система ставља логос, он има значење космичког закона који држи свет у постојању. Видети: R. Buse, *Der Wortsinn von Logos bei Heraklit*, Rhein. Museum für Phil., 207 (преузето из: *Φιλοσοφία τοῦ Λόγου*, Аθῆνα 1996, 110).

Сол. 9, 2), јеванђелист Јован је исказао истину да је *кроз Њеџа (Λογος) све њостојало* (Јн. 1, 3). У духу старозаветне софиолошке књижевности о стварању пише и апостол Павле говорећи: *Све је Њиме и за Њеџа саздано и Он је љрије свеџа и све у Њему њостојји* (Кол. 1, 16–17).

Основни космолошки став, исказан и у Старом и у Новом Завету, јесте да је свет створен, тј. саздан Речју Божијом. Своје постојање свет дугује Богу. Штавише, свет и бића у њему не могу ни на који начин да постоје самостално: *Узмиш им дух и несџају* (Пс. 103, 29). Приликом стварања Бог није уградио неку независну силу у свет која би му обезбедила бесмртност. Свет не постоји као бесмртни Бог, али то не значи да је, иако створен *ни из чеџа*, лишен наде на бесмртност. Ову наду Црква је изразила учењем да је Бог не само Творац света, кога ствара у Логосу, него да га ствара да би имао вечну заједницу са Логосом, *јер је од Њеџа и кроз Њеџа и ради Њеџа све* (Римљ. 11, 36).

Откривајући у посланици Ефесцима у чему је *устројство џајне од вечности сакривене у Боју* или у чему је тајна Христове Икономије, апостол Павле говори да је Бог *сздао све кроз Исуса Христа* (Еф. 3, 9). У Сину Божијем се открива тајна Бога као Творца, јер је у Христу почетак, средина и крај векова⁴ и немогуће је познање Бога као Творца мимо Христа. У *Друјом слову љрошњв аријанаца* Св. Атанасије говори да нема другог Логоса или друге Премудрости, него је један и истинити Син Очево,⁵ *јер Њиме би сздано све, џишо је на небесима и џишо је на земљи, џишо је видљиво и џишо је невидљиво, били љријесџоли или џосџодсџва, или началсџва или власџи: све је Њиме и за Њеџа саздано* (Кол. 1, 16).

Из ових уводних мисли сасвим је јасно да је критеријум за разумевање тематике стварања човека и света Христологија, односно целокупна Божија Икономија која се одвија у Христу Логосу. Тајну постанка света је немогуће докучити мимо библијског контекста стварања у коме средишње место припада Христу. Међутим, тајну стварања света у Логосу, исто тако, није могуће разумети ако се дело Логоса не посматра у склопу целокупне тројичне Божије Икономије. О свецелом учешћу Свете Тројице у стварању света сведочи не само Свето Писмо, него и Предање Цркве исказано у делима великих отаца који су у делу стварања истицали посебну улогу сваке Личности Свете Тројице. Тројични Бог ствара тако што осуштаствљује предвечно знање о творевини које је у ствари воља Божија. Тројичним благовољењем воља се актуализује тако да Божија замисао „постаје дело, Логосом испуњено, а Духом усавршено“.⁶ „Од вечности бивајући Творац, Бог када хоће ствара Логосом и Духом“.⁷ Ову мисао Св. Максима Исповедника још детаљније образлаже Св. Јован Дамаскин говорећи да Бог „ствара помишљајући, а то што је помислио постаје дело које Логос извршава а Дух усавршава“.⁸

⁴ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θεολάστοιν*, 22, PG 90, 320 В.

⁵ М. Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, 2, 62, EPE, 2, Θεσσαλονίκη 1974, 390.

⁶ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΜΕ΄ εἰς τὸ Πάσχα*, 5, PG 36, 629 В.

⁷ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια περὶ ἁγίας*, 4, 3, PG 90, 1049 С.

⁸ Свети Јован Дамаскин, *Тачно изложење љравославне вере*, II, 16, 179.

Стварање света као осуштаствљење (οὐσίωσις) воље Божије се, дакле, остварује кроз Логоса – Сина и у Сину,⁹ јер се кроз Њега остварује целокупна Божија Икономија. Основно полазиште Св. Максима јесте да Бог ствара свет пројављујући Своју вољу према „споља“. Свет не постоји вечно, али Бог има од вечности знање о свету, а осуштаствљење тог знања бива онда када је сам Бог то благоволео.¹⁰ Стварањем света Бог је утиснуо у твар логосе кроз које су створена бића и кроз које се остварује њихово постојање у времену и простору. Св. Атанасије Велики тврди да Бог, имајући у виду да би свет створен на основу појединачних логоса бића био један раздељени свет, ствара све што постоји у Логосу.¹¹ Отуда, посебност и различитост бића није резултат њиховог пада из идеалног стања, како је мислио Платон, него је израз Божијег благовољења,¹² које се остварује кроз предвечно Логоса, у погодном време, посредством логоса бића. Оно што писац Ареопагитских списа назива узорима створеног света у Богу, предодређењима и божанским и добрим хтењима,¹³ Св. Максим назива божанственим логосима. То су божанска хтења (θελήματα) и извољења, предопредељења, праобрази или вечне мисли којима Бог познаје свет. Св. Максим наглашава да логоси припадају не Божијој природи него Божијој вољи. Бог ствара свет, не из Своје природе, нити из Своје воље, него *ни из чега*.

а. Логоси бића

Бог Својом вољом, која је истоветна са логосима бића, ствара свет са циљем да тај исти свет постоји вечно у заједници са Богом. Сваком створењу, невидљивом и видљивом, „а немогуће је побројати све створено“,¹⁴ претходи Божија воља, односно његов логос, тако да Св. Максим каже: „Ми верујемо да је логос анђела претходио њиховом стварању; (ми верујемо) да је логос сваке суштине и сваке силе неизрецив у својој бесконачној трансцендентности, будући да је већи од сваког створења“.¹⁵

Сходно учењу Св. Максима, у коме се као у сабирном сочиву огледа и разуме сва претходна космологија, логоси бића нису схваћени ни као идеални бројеви Питагоре, нити као идеје Платона, али ни као умне бестелесне врсте Аристотела. У платонистичком поимању света природа бића се поистовећује са надсветском

⁹ М. Ἀθανασίου, *Ἐπιστολή πρὸς Σεραπίωνα* 3, 5, PG 26, 632 C, Γρηγορίου Θεολόγου, *Ὁμιλία* 45, PG 36, 629A.

¹⁰ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀγάπης*, 4, 4, PG 90, 1048CD: τὴν ἐξ αἰδίου ἐν Ἐαυτῷ ὁ Δημιουργὸς τῶν ὄντων προῦπάρχουσαν γνῶσιν, ὅτε ἐβουλήθη, οὐσίωσεν καὶ προύβαλετο.

¹¹ М. Ἀθανασίου, *Κατὰ τῶν Ἑλλήνων*, 41, PG 25, 84 A.

¹² Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, 7, PG 91, 1080A.

¹³ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων*, 5, 8, PG 3, 824 C.

¹⁴ Полазећи од сложености света и његовог састава од општих и појединачних бића могуће је говорити и о њиховим логосима. „Логоси општијих и саборнијих (бића) су обухваћени мудрошћу, док се логоси појединачних (бића), који постоје на разне начине у општим логосима, садрже од разумности, у сагласју с којом се, пошто се прво поједноставе и одбаце симболичну разноврсност која постоји у њиховим субјективним стварима, уједињују мудрошћу, примивши претходно сајединство које их води у јединство са општијим логосима“. Упор. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, 103, EPE, 14 D, 436 (PG 91, 1341 B).

¹⁵ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, 7, PG 91, 1080AB.

идејом о њему, а притом се материјални свет одбацује, што неминовно значи да он никада не долази до свог реалног остварења. Аристотелово схватање врсте као носиоца природног постојања, затвара природу у њу саму и своди је на њен физички потенцијал, чиме јој се, такође, укида могућност остварења неког вишег циља (осим продужења врсте). Логоси бића се, другим речима, не поистовећују са затвореним јелинским обрасцима, јер су као одрази Божије воље, утиснути у целу природу, тако да бића у свом динамичком ходу ка Богу могу да се управљају по њима.

Природа, дакле, не постоји ни као свет идеја, нити као замишљене врсте, него постоји кроз *појединачна* и конкретна бића. И Платоновом и Аристотеловом космолошком систему недостају отвореност према Богу као извору постојања, с једне стране, као и отвореност за конкретно постојање бића с друге стране. Отвореност твари према Богу никако не подразумева брисање граница између Бога и природе, чиме се укида могућност увођења пантеизма. Исто тако, прихватање конкретног постојања појединачних бића не води аутоматски материјалистичком погледу на свет. Створена природа нема удела у Божијој суштини, а није ни аутономна у свом постојању. У хришћанској перцепцији аутономност природе је незамислива с обзиром на непрекидну везу која постоји између Творца и твари посредством божанских енергија и Божије воље која је истоветна са логосима бића.

Логоси бића нису истоветни ни са Божијом суштином, али нису ни материјални, нити створени, јер ништа створено не може постојати у Богу. Сходно томе, не може се ни на који начин говорити о вечном постојању света, јер Бог ствара свет *ни из чега* (ἐκ τοῦ μὴ ὄντος),¹⁶ божанском добром вољом (βουλήσει ἀγαθῇ) и у право време. Једино се може говорити о вечном постојању логоса бића унутар једног Логоса Божијег.¹⁷

По Св. Максиму, логос бића „објављује биће и како биће постоји“.¹⁸ Он је онај који „саставља природу“ (συστατικός τῆς φύσεως),¹⁹ у смислу да држи на окупу и у јединству природу једног бића и даје јој онтолошки статус. Тако нпр. логос човека оформљује суштину човека.²⁰ Као логос природе (ὁ λόγος τῆς φύσεως²¹ или φυσικός λόγος²²), он одређује не само састав, него и правремено настајање бића, јер сва

¹⁶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφαλαία περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ*, 1, 10, PG 90, 1085 D = 1088 A. (EPE, 14, 450). Упор. Lars Thunberg, *Microcosm and Meditor: The Theological Anthropology of Maximus the Confessor*, Lund 1965, 80–81.

¹⁷ „Материјални свет, сам по себи узет, јесте почетак небића, али будући да је прожет духовним логосима и да је сваки појавни облик (феномен) добро утврђен у умопостижном (ноумен), може се рећи да је сав створени свет својим основама потпуно садржан у умопостижном. Исто тако, духовни свет је присутан у материјалном, у обличјима (ἐν τοῖς τύποις)“. Упор. Г. Флоровски, *Источни Оци V–VII века*, 210.

¹⁸ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀπορίων*, PG 91, 1101 A.

¹⁹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀπορίων*, PG 91, 1048 C.

²⁰ Видети: Γιάννης Τσέντος, *Οἱ λόγοι τῶν ὄντων στη φιλοσοφία τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, у: *Φιλοσοφία τοῦ Λόγου*, Аθῆνα 1996, 179. За свако појединачно биће постоји његов логос суштине, силе и енергије, али и за свако његово својство: квалитет, квантитет, место, време, покрет, положај, постојаност и др. Упор. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀπορίων*, 15, PG 91, 1217 AB.

²¹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἑρμηνεία τῆς Κυριακῆς προσευχῆς*, PG 90, 901 D. *Ἐπιστολή 2*, PG 91, 404 B, *Περὶ ἀπορίων* PG 91, 1280 A.

²² Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον 35*, PG 90, 377 C.

бића настају у одређено време (*κατὰ τὸν δεόντα χρόνον*). Свако одвајање бића од његовог логоса води га у небиће, док испуњење логоса узводи свако биће у јединство са другим бићима.

Сва појединачна бића једне врсте имају подједнако удела у једном логосу, тако да постоји „један човечански логос за све (људе)“, ²³ односно сви људи имају једнако удела у једном човечанском логосу.²⁴ Логос бића, међутим, будући да представља израз Божије воље, не мора нужно да води сва бића подједнако ка њиховом уделу у њему. Св. Максим говори да логос у бићима може да „исказује природно јединство према другим бићима, али и отуђење“.²⁵ Постоји слобода сваког појединачног бића која се испољава кроз склад са њиховим логосима, када бића испуњавају Божију вољу о њима, или кроз несклад, када бића одступају од Божије воље о њима.

б. Логоси бића и слобода твари

Следујући оцима, Св. Максим истиче немогућност удела у Божијој суштини, зато што Логосу, надсуштвеном по суштини, нико од створених бића није причастан.²⁶ Бити причасник божанске природе (2. Петр. 1, 4) значи бити учесник нетварног живота Божијег, а не божанске суштине. Човек и створени свет имају удела у Божијем животу једино посредством божанских енергија и воље који су, пак, доступни сваком бићу које испуњава свој логос постојања. У том односу човека и твари према Богу врло важно је утврдити да ли творевина, која настаје као израз Божијих логоса у стварању, има или губи самосталност и слободу у „свом“ постојању? Иако настају као израз Божијих логоса у стварању, створења не постоје као логоси, него постоје „по себи“, пошто је почетак света почетак једне потпуно нове реалности, настале актом стварања. Свет постоји „по себи“ од оног момента када Бог остварује своје предзнање, када приводи *бића из небића и нејпостојеће зове као јпстојеће* (Римљ. 4, 17).

Својим промислом Бог је преко логоса дао свету постојање, али не на рачун његове слободе. Поред логоса бића који претходе стварању, природа у целости и свако биће у њој постоје тако што имају свој покрет, јер природа не постоји без енергије или покрета.²⁷ Предвечно постојање логоса бића у Богу (Логосу) обезбеђује њихово јединство, а различитост и покретљивост створених бића обезбеђује њихову независност и појединачно постојање.²⁸ Да би покрет природе био аутентичан, потребно је да она иста следи сопствени циљ који одликује тежња ка Богу и потреба

²³ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἐγχειρίδια θεολογικά καὶ ἀντιρρήτικὰ*, 8, *Ἐπιστολή πρὸς Νίκανδρον*, PG 91, 105.

²⁴ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἐπιστολή* 15, PG 91, 552 B.

²⁵ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἐπιστολή* 15, PG 91, 561 D. Видети: А. П. Кουμάντος, *Νόμος ἄρχετύπων λόγοι λογική κατὰ τὴν διδασκαλία τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, у: *Φιλοσοφία τοῦ Λόγου*, Аθήνα 1996 70–81. Упор: Ἰωάννης Τσέντος, *Οἱ λόγοι τῶν ὄντων στὴ φιλοσοφία τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, у: *Φιλοσοφία τοῦ Λόγου*, Аθήνα 1996, 179–193.

²⁶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀπορίων*, 7, PG 91, 1081B.

²⁷ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀπορίων*, PG 91, 1052B. „Оно што нема никакав покрет, као што говори богојавитељ велики Дионисије, нити постоји, нити је нешто, нити уопште има неко своје место“.
Упор. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφαλαία θεολογικά καὶ πολεμικά*, ΕΡΕ, 15 Α, Θεσσαλονίκη 1995, 126.

²⁸ Ларс Тунберг, *Микрокосмос и медијатџор* (прев. Наташа Б. Колунџић), Београд – Шибеник, 2008, 110.

за заједницом са Њим. То је једини начин да логоси буду делотворни и да буду испуњени.

Постојање створења „по себи“, иако слободно, није аутономно, него је у сагласју са Божијим вечним планом о свету, јер свет се не управља „по неком свом плану“, већ у складу са Божијом замисли о свету. Према учењу Св. Максима, логоси су схваћени као одлуке Божије воље²⁹ којима свет саображава своје постојање. Прецизније речено, када је Бог дао ипостас целокупној природи коју видимо, Он је није оставио да се креће стихијски него је „у сваку од врста који је образују посејао духовне логосе мудрости и начине благородног понашања, тако да би могла да проповедају велегласно, не само немушта створења свог Творца, објављеног логосима стварања, него да би и човек, руковођен законима природе и начинима (њихове) објаве, могао лако да нађе пут правде који води ка Њему“.³⁰ Говорећи о путу правде који води Творцу, Св. Максим се надовезује на учење Св. Атанасија о Премудрости која се, посредством својих образа (τύποι σοφίας), поистовећује са делима, постајући почетак путева, јер мудрост у човеку постаје „водич ка познању Бога“.³¹

Тиме што од вечности познаје свет као Своју вољу, Бог показује да види свет као целину. Он не познаје бића понаособ, пошто „чулна не сазнаје чулно, а умна умно, јер није могуће да Он који превазилази бића схвата бића према њиховом начину (постојања)“.³² Бог познаје бића као Своја хтења (ἰδία θελήματα), зато што их је створио Својом вољом.³³ То значи да Бог не познаје свет као објекат, на основу његове природе, него га познаје у личним категоријама, као Своју вољу. Бог, дакле, не само да ствара бића слободно, онда када Он то хоће, него их у њиховом враћању ка Себи познаје једино у слободи, као Отац, а не просто само као Творац.

Говорећи да Бог познаје свет вечно и пре него што га је створио, Св. Максим није мислио на оно што су веровали Ориген и Филон – да је Бог имао вечне идеје у свом Уму, него је имао на уму да Бог једино познаје свет као Отац и познаће га уколико постане Тело Христово. Почетак света је, по Св. Максиму, Христос и постојање и коначно назначење света се може разумети једино у Њему. Када се у Светом Писму Бог на крају света обраћа једнима речима: *заиста вам кажем, не познајем вас* (Мт. 25, 12), то значи да их не познаје зато што нису у Сину Његовом. Ово потврђује и апостол Павле: *Познаде Господ оне који су Његови* (2. Тим. 2, 9). У истом духу треба разумети и речи које Бог упућује Мојсију: *Познах те више него остале* (Изл. 23, 17).

Бог је благоизволео да у Христу, Сину возљубљеном, сазда свет и да га обожењем доведе у јединство са Собом. То је једини начин да човек и свет постоје слободно, јер иако су зависна од Бога, бића нису неслободна, пошто није реч о зависности која поробљује, него оној која ослобађа, која отвара перспективе вечног постојања.

²⁹ Thunberg Lars, *Microcosm and Meditor: The Theological Anthropology of Maximus the Confessor*, Lund: Gleerup, 1965, 81; Видети: Џон Мајендорф, *Византијско догматско учење*, (прев. Ј. Олбина), Крагујевац 1989, 163.

³⁰ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Καλάσιον*, 51, ΕΡΕ, 14 V, Θεσσαλονίκη 1992, 370–372.

³¹ Упор. М. Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, 2, 79, ΕΡΕ, 2, Θεσσαλονίκη 1974, 438.

³² Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, ΕΡΕ, 14 Δ, Θεσσαλονίκη 1992, 88.

³³ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, ΕΡΕ, 14 Δ, Θεσσαλονίκη 1992, 88. Видети: Владан Перинић, *Последи ли ипостасијска теорија идеја?*, у: *Раскршћа*, Плато, Београд, 1996, 88.

Човек улази у однос са Богом као слободно биће саздано *по икони Божијој*, имајући веру да га та заједница може учинити слободним од сваке датости постојања, тако да може постати личност у правом смислу, имајући по благодати оно што Бог има по природи. Сваки други вид јединства са Богом који није личностни није ни аутентичан, јер ако би у том јединству и било некаквог обожења, сигурно не би било обожених. Зависност од Бога подразумева зависност у љубави,³⁴ оној истој љубави којом је Бог привео свет својим логосима у постојање и којом тај исти свет непрестано приводи у јединство са Логосом.

в. Један Логос и многи логоси

Сагледавајући разноврсност света, Св. Максим уочава да је Логос присутан у мноштву логоса и обрнуто, да је мноштво логоса у јединству при свеопштем повратку ка Њему. Посматрајући мноштво логоса бића „у премудрости“ можемо видети једног Логоса као многе и многе логосе као једног Логоса, будући да један Логос садржи многе логосе,³⁵ јер је сагласно речима апостола Павла, *све Њиме и за Њега саздано* (Кол. 1, 16). Ову везу између једног Логоса и многих логоса Св. Максим објашњава тако што каже да је „Један многи према стваралачком и уједињујућем исхођењу Једног у многе, а многи су Један према промислу који води многе да се врате Једном, као своме свемогућем принципу“.³⁶ Враћање Једном (Логосу) у учењу отаца Цркве није схваћено као *апокашасија* и тиме је избегнуто јелинско и оригенистичко схватање стварања као цикличног понављања. Св. Максим се, наиме, учењем о логосима бића надовезује на Св. Василија који одбацује стоичку идеју да су логоси вечне суштине бића, као и учење о вечном обнављању „светова после њиховог уништења“.³⁷ Он даје стабилност свом учењу видећи однос Логоса према логосима као слику дрвета добро засењеног лишћем, на чијим гранама се налазе птице.³⁸ Као што птице на гранама дрвета, оглашавајући се, указују на дрво на коме обитавају, тако и логоси својим тајинственим присуством у бићима, за неке безгласно, за неке велегласно, објављују Божију вољу о свету. Присуство логоса бића у свету је такво да човек својим словесним силама душе, посредством логоса, може не само да задобије јединство са Богом, него и да стекне знање о бићима.³⁹

Да би се остварило јединство бића са Логосом потребна је вера као одговор на Божију замисао о свету. Стога Св. Максим ово јединство види не само као Божије благовољење, него и као плод вере, јер је испуњење логоса бића незамисливо без вере која, иако је мала као *зрно јорушичино* (Мт. 13, 13), може донети плод који ће украшавати дрво живота великог Логоса. С обзиром на то да је Логос истина свих

³⁴ „Најсавршеније дело љубави и врхунац њеног дејства јесте да се кроз међусобну размену досегне до тога да се (лична) својства оних што их љубав обједињује међусобно потврђују... што човека (на крају) чини Богом“. Упор: Μαζίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἐπιστολή 2*, PG 91, 401 B.

³⁵ Μαζίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1081 BC.

³⁶ Μαζίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1081 C.

³⁷ Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία 3*, PG 29, 73 C.

³⁸ Μαζίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια θεολογικά καὶ οἰκονομικά 2*, 10, PG 90, 1129 A.

³⁹ Μαζίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, 10, PG 91, 1113 A, 1116 A, као и 21, PG 91, 1248 B.

логоса бића,⁴⁰ то онда логоси непрестано пројављују вечну Божију добру намеру⁴¹ која се у свету, у времену и простору, остварује кроз испуњавање заповести. Онај који хоће да оствари јединство с Богом треба да испуњава Његове заповести јер, по речима Св. Максима Исповедника, „божански Логос се налази тајинствено у свакој од Својих заповести, а Бог Отац се сав и нераздвојан налази природно у свецелом Логосу Своме. Онај који прихвата божанску заповест и твори је прима у себе Логоса Божијег Који се у њој налази, а који је примио Логоса, кроз Њега и у Њему истовремено примио је и Духа Светога. Јер каже се: *Који љрима Оноѳа коѳа ѡшаљем, мене љрима; а ко љрима мене љрима Оноѳа који ме је ѡслао* (Јн. 13, 20). Који, дакле, прими заповест и изврши је примио је и има тајинствено у себи Свету Троицу“.⁴²

Налазећи се у Својим заповестима Христос тајинствено призива све оне који их испуњавају да практичним животом открију Његово присуство и остваре јединство са Њим. Правило усхођења Богу и јединства са Њим јесу речи Св. Григорија Богослова: „*πράξις γάρ ἐπίβασις θεωρίας*“⁴³ – праксом (делањем) се усходи ка теорији (боговиђењу). У том сусрету са Богом, Логос се на тајинствени начин оваплоћује у сваком подвижнику. Оваплоћење Логоса у врлинама, које Св. Максим описује у својој *Друтој Посланици*, говори нам да онај који хоће да буде подвижник и који настоји да савесно води врлински живот, треба да остварује логос свог постојања и на тај начин да стиче удео у заједници са Богом.⁴⁴

Садржај логоса бића јесте заједница свих са Богом остварена у Христу – оваплоћеном Логосу, Који је не само донео свету истинско постојање, него је постао највиша Истина нашег бића. Св. Максим Исповедник говори да ће се у Будућем веку Истина пројавити у пуности, а да је садашњи век икона те Истине.⁴⁵ У том смислу Црква, као Тело Христово, у коме се пројављује коначно назначење твари, има изразито есхатолошки карактер. Црква је као дрво укорењено у вечности, у Есхатону, које своје гране има у историји. Темељ вечног постојања свет има у васкрслом Христу који је Дрво живота и извор есхатолошког постојања човека и света. Предукус дарова вечног живота и новог стварања имамо у Христовом Васкрсењу, односно у Цркви која је Тело васкрслог Христа. Св. Максим, дакле, садржај логоса не тражи на почетку стварања, у неоваплоћеном Логосу – као Ориген, него управо на крају – у оваплоћеном Логосу. Стварање света није коначно испуњење Божије воље о свету, него је тек почетак остварења те воље. Ради извршења те замисли Бог је саздао слободна бића различита од Њега, која се мењају и имају способност да се крећу према Њему.⁴⁶

⁴⁰ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, 7, PG 91, 1081 A.

⁴¹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, 7, PG 91, 1080 A.

⁴² Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐναρ୍କου οἰκονομίας του Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ*, PG 90, 1156–1157.

⁴³ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 20, 12. PG 35, 1080 B.

⁴⁴ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐναρ୍କου οἰκονομίας του Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ*, 2, 37–38, PG 90, 1141 CD.

⁴⁵ *Σκία γάρ τὰ τῆς Παλαιᾶς, εἰκὼν δὲ τῆς Νέας Διαθήκης, ἀλήθεια δὲ ἡ τῶν μελλόντων κατάστασις* /Стари Завет је сенка, Нови Завет је икона, а истина је стање будућег (века)!. *Σχόλια εἰς τὸ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας*, 3, 3, 2, PG 4, 137 D.

⁴⁶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 60, PG 90, 621A.

г. Логоси бића и закони природе

Бића по природи имају способност да се крећу ка Богу, па је зато важно указати на то како је природа схваћена у богословљу отаца Цркве и у каквом су односу закони природе и логоси бића. Према речима Св. Максима, „природа је за философе почетак покрета и мировања, а за оце (Цркве) идентитет својствен многим и различитим ипостасима“.⁴⁷ Светоотачко поимање природе подразумева превазилажење философске космологије, како платонистичке која природу види као почетак мировања, тако и аристотеловске која природу доживљава као почетак кретања. Динамизам природе није продукт њене аутономности, него је резултат њене зависности од Бога Који јој, посредством логоса бића, даје живот и постојање.

Сваком бићу Бог у погодно време даје почетак, тако што божанским енергијама остварује Своју вољу о твари. Целокупна твар, подједнако и умна и чувствена, учествује у божанским енергијама на различитим степенима, према могућности прихватања Божије воље, односно аналогно својој иконичности.⁴⁸ На један начин је прихватају бесловесна, а на други словесна бића. Бесловесна природа не може сама достићи ниво благодатног уподобљења Богу, док је словесна, због своје иконичности, то у стању да учини. То, међутим, никако не треба схватити тако да словесна бића имају логосност, а бесловесна немају, него да су бесловесна бића упућена на словесна у остварењу своје логосности. Свеколика творевина, од грубе материје до највиших облика постојања, следује логосу који је води свеопштем јединству свих бића у Богу Логосу. Разлика постоји „између личносног и безличног логоса, а не између логосне (словесне) и безлогосне (тј. бесловесне) сфере“.⁴⁹

Безлични логос није, дакле, исто што и безлогосност. О безлогосности се не може говорити у онтолошким, већ искључиво у етичким категоријама. За разлику од логоса који представља „јединство свега што је међусобно одвојено, безлогосност јесте разједињавање онога што је сједињено“.⁵⁰ Стање безлогосности настаје тамо где се бића међусобно сучелавају и уништавају. Овакво стање проузрокују деструктивне личности, једна или више њих, које се руководе бесловесним егоизмом, а не логосом бића.

Логоси бића објављују Творца у природи, а човек, следујући им, стиже до надлогосне личности Логоса, Извора логоса и свеукупне стварности.⁵¹ „Ништа није својственије природи словесних бића од логоса, нити било шта више одговара

⁴⁷ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφαλαία θεολογικά καὶ πολεμικά*, 26, PG 91, 276 AB. Видети: Јован Мајендорф: *Слободна воља по Св. Максиму Исповеднику*, Беседа бр. 1–2, Нови Сад 1992, 73.

⁴⁸ „Божанству су, дакле, слична духовна бића, која се само умом могу појмити, мање су Му слична бића која се опажају помоћу чула, а најмање су Му слична она бића која су потпуно нежива и непокретна“. Упор. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα*, PG 36, 629 CD. Видети: Никос А. Мацукас, *Свешћ, човек, заједница...* 104, нап. 46.

⁴⁹ Никос А. Мацукас, *Свешћ, човек, заједница...* 77. Видети и напомену бр. 51, с. 105.

⁵⁰ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Πατρὸς ἡμῶν*, PG 90, 877 C.

⁵¹ Никос А. Мацукас, *Свешћ, човек, заједница...* 77. Видети: Δημητρίου Στανιλοῦ, *Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι*, 29–31.

слави пријатеља Божијих од бављења њиме и његовог поседовања⁵². Ове речи Св. Максима представљају кључ за разумевање односа словесних бића према логосу, свакако према логосу којег „природа суштински и без учења има скривеног на располагању за непогрешиво испитивање бића и задобијање истине“,⁵³ а не оном логосу или логици која се стиче вештином и коју могу да увежбају и да се њоме руководе и изопачени људи.

Логосе бића не треба посматрати мимо закона природе јер и једни и други представљају основне елементе постојања твари. Сходно Св. Максиму, творевина, логосима које поседује, објављује свога Творца, а природним законима, који прожимају свако биће, поучава човека у врлини. Природни закони нас поучавају којој врсти припада свако од бића, с циљем да „човек научи да не мења природни са неким другим – неприродним законом“.⁵⁴ Логоси се, другим речима, огледају „у одржању сталности сваке поједине врсте, док се закони појављују у истоветности природне енергије сваке врсте“.⁵⁵ Логоси бића и закони природе се налазе у таквој спрези да, заједно и допуњујући се у остварењу, од делања воде до боговиђења, односно богопознања.

Логоси бића омогућују сагледавање твари, уочавање непрекидности њеног трајања (коју она иначе нема сама по себи), тако што указују на њеног Творца и на тај начин воде ка боговиђењу. Испуњењем закона природе, који се откривају у истоветности природне енергије сваке врсте, човек се васпитава за врлине, које су управо својствене створеној природи. Свака природа може имати само једну природну енергију, те се не може дозволити подељеност у деловању природе.⁵⁶ Дејство у супротном правцу од природног представља грех, јер је посреди заокрет од богоустановљеног начина употребе енергије. Погрешно усмерење природне енергије или њена злоупотреба јесу разлози зашто врлине, иако припадају природи словесних бића, нису једнако присутне код свих људи. Св. Максим говори о „неостварењу онога што припада природи“.⁵⁷ Неделовање је постало својство људске природе после прародитељског греха, јер „нарушивши у духу прве законе природе, кроз непослушање и увевши кроз грех законе безумља, човек је испунио доњи (пали) свет“.⁵⁸ И док је пре прародитељског греха врлина припадала природи, после пада природа се сучељава са врлином.⁵⁹ Ова промена говори превасходно о рушилачкој сили греха који влада људском природом, када му се она вољно потчињава, али подједнако говори и о створеној природи као променљивој, нарочито када је реч о њеној материјалној страни.⁶⁰

⁵² Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον, Πρόλογος*, PG 90, 264 B.

⁵³ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον, Πρόλογος*, PG 90, 264 B.

⁵⁴ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 21, 3, EPE 14 V, Θεσσαλονίκη 1992, 386.

⁵⁵ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, PG 90, 485 D.

⁵⁶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφαλαία θεολογικά καὶ πολεμικά*, 16, PG 91, 201C.

⁵⁷ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ζήτησις μετὰ Πύρρου*, PG 91, 309 BC.

⁵⁸ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1276 C.

⁵⁹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1140 A.

⁶⁰ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1109 D.

д. Логос бића и начин постојања (τρόπος υπάρξεως) твари

Иако је рушилачка сила греха учинила да људи одступе од Божије воље и да се затворе у своје биће, ипак одступање бића од њиховог логоса не може да одведе ка потпуној губитку бића или ка таквој измени која би угрозила његову суштину. С обзиром на то да је логос бића *συστατικός τῆς φύσεως*⁶¹ тј. да држи на окупу и јединству природу једног бића, дајући јој онтолошки статус, немогуће је такво одступање које би учинило да једно биће престане да буде то што јесте (није могуће нпр. да човек, као словесно биће, постане нешто друго, вук или дрво). И поред све деструктивне силе греха, која свакако оставља последице на постојање бића, логоси бића остају неизмењиви, слободни од сваке тренутне промене и покрета бића. Сходно Св. Максиму, сва бића имају постојаност и непокретност у њиховом логосу,⁶² тако да ни у ком случају не може да постоји таква деградација неког логоса и такав заокрет у постојању који би довели до промене једног бића у неко друго.⁶³

Један од најважнијих начина пројаве Божијег Промисла јесте очување свих бића у сагласју са њиховим логосом, јер особина Божијег Промисла, по богоносним оцима, јесте „брига о бићима“ и она се огледа у „Божијем хтењу да сва бића добију погодно живљење“.⁶⁴ Уколико би се десило да бића потпуно изгубе везу са својим логосом то би значило да је Божији Промисао о постојању света престао да постоји и да је Бог изгубио моћ да промишља о бићима о свету. Пошто је то немогуће онда је немогуће и такво одступање бића од њихових логоса. Ова веза између бића и логоса је до те мере наглашена да не само одступање бића од његовог логоса, у смислу пада, не ствара никакву промену у логосу, него и када се догађа чудо, ни тада логос бића није подложен никаквој измени.⁶⁵ Тако је Бог „пренео у другу врсту живота, Еноха и Илију (4. Цар. 2, 11), не мењајући њихову природу и поред тога што су се налазили у трошном телу... променио је у Египту воду у крв (Изл. 7, 17), а да уопште воду није лишио њене природе, него је остала вода и после њене промене у црвену боју“.⁶⁶

Будући да је логос бића постојан и непроменљив намеће се питање откуда зло у спрези са природом бића и да ли су зло и страсти део логоса словесних бића? Тврдити да јесу значило би да Бог при стварању словесних бића нужно укључује у логос њиховог постојања нешто што је супротно сврси самог стварања. Пошто зло нема онтолошки садржај, онда оно не може ни имати удела у логосу бића. Тајна постојања зла није у његовом везивању за логос бића, односно за Бога као извора сваког постојања, нити за природу људи и анђела, него је у заокрету словесних бића од њиховог логоса, пошто су то бића која имају могућност чињења зла.

Разлог због којег човек „оставља свој логос“⁶⁷ и због којег је могуће одступање бића од њиховог логоса треба, дакле, тражити у слободи словесних бића, односно у

⁶¹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1048 C.

⁶² Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1217 A.

⁶³ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1189 A.

⁶⁴ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, EPE 14 D, Θεσσαλονίκη 1992, 246.

⁶⁵ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1344 D.

⁶⁶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, EPE, 14 E, Θεσσαλονίκη 1993, 52 – 54.

⁶⁷ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πεῦσεις καὶ ἀποκρίσεις*, 173, EPE, Θεσσαλονίκη 1992, 14A, 242.

начину постојања сваког појединог бића. Све ново што се догађа у творевини одвија се на плану начина постојања бића, односи се на промене у деловању унутрашњих сила природе.⁶⁸ Логос природе је непроменљив превасходно зато што исказује утврђену Божију вољу о њој, а начин постојања је променљив, јер подразумева различите степене остварења природних сила. Св. Максим каже да је „логос људске природе то да је душа и тело, да је сачињена од разумске душе и тела; начин постојања је поредак деловања бића као природно делатног, поредак у коме се често одвијају промене, који се мења, али који уопште не мења природу по себи“.⁶⁹ Међутим, иако су промене својствене бићима, ипак, однос између логоса и начина постојања није такав да су начини постојања равнодушни у односу на логосе бића, јер свакој природи припада истински начин постојања који може и не мора да се пројави.⁷⁰

На нивоу једне врсте постоји стабилност и непроменљивост, заједничка свим бићима, проузрокована логосом бића, док у сфери „домостроја“ или начина постојања конкретних бића, постоји покретљивост и стална промена. Свако биће има удела и у једном и у другом, тако што у логосу природе има удела у јединству са свим осталим бићима те врсте, а у начину постојања тако што се разликује од свих других бића исте врсте. Логоси бића дају суштински допринос постојаности и поретку бића, али не на уштрб њихове различитости па у творевини истовремено постоји и јединство и непомешана посебност.⁷¹

Свакако да је циљ постојања сваког бића да оствари јединство са другим бићима. То је јединство у различитости, тј. заједништво у коме свако биће свој начин постојања треба да саобрази сопственом логосу. У остварењу јединства света најважније место припада човеку као словесном бићу, будући да је он једини у стању да сабере твар и да је принесе Богу. У Богочовеку Христу је испуњен логос сваке твари зато што је у Њему као оваплоћеном Логосу остварено крајње назначење људске природе – јединство са Богом. Због размене својстава двеју природа, у Христу се логос бића људске природе и њен начин постојања савршено поклапају. Као што се Логос оваплоћује у људској природи, тако се оваплоћује у врлинама код оних људи који хоће да своје постојање саобразе логосу природе, односно оваплоћеном Логосу.

Удаљавање бића од његовог логоса јесте одустајање од Божије намере о јединству свих бића у једном Логосу, тј. одбацивање богоустановљеног начина постојања. Уместо да своју слободу усмери ка Богу, човек може дати другачији „облик начину (свог) дејствовања“.⁷² Иако има словесност као општи логос, човек може у свом понашању да делује другачије, сходно својим наклоностима и сопственом избору. Сва његова дела, иако често пута погрешна, не могу га сврстати у бесловесна бића, не могу га одвојити од припадности људској словесној природи. Јасно је да ће погрешан избор човека на крају одвести у пакао, јер „онај који бесмислено оставља логос иде ка

⁶⁸ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, 42, PG 91, 1341 D.

⁶⁹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, 42, G 91, 1341 D.

⁷⁰ Ларс Тунберг, *Μικροκόσμος и μεδιјатиον*, 113.

⁷¹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, 7, PG 91, 1077 C.

⁷² Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Εγχειρίδια θεολογικά καὶ ἀντιρρητικά*, 10, PG 91, 137 A.

небићу и праведно ће поднети вечну казну“,⁷³ али човек и у паклу не престаје бити људско биће, неће постати демон или нешто друго.

ђ. Од неприродног стања до благодатног обожења

Сходно пријемчивости бића за Божију вољу пројављену кроз логосе бића, свако створење пролази извесне степене развоја који га, уколико своје постојање саображава Богу, на крају воде ка обожењу, као коначном циљу стварања. Свако одступање природе од њеног логоса води је у неприродно – *παρά φύσιν* стање. Када се, пак, природа врати свом логосу постојања она задобија природно – *κατά φύσιν* постојање. Чувајући логос природе постајемо „укротитељи свих злих страсти, не потчињавамо се ничему што је неприродно, него се показујемо извршиоцима свих божанских врлина, поништавајући сваким добрим делом вештаствену саблазан душе ради показивања њене духовне лепоте“.⁷⁴ Међутим, потребно је истаћи да *κατά φύσιν* стање не може да се поистовети са натприродним стањем обожења – *ὑπέρ φύσιν* стањем у коме се остварује јединство природе и благодати која све чини целовитим у Богу. Натприродно стање јесте „божанско и несхватљиво уживање које Бог даје увек када се по благодати сједињује са достојнима“.⁷⁵ Насупрот њему, *παρά φύσιν* стање подразумева „лишавање благодати које изазива неизрециву патњу, коју обично Бог допушта када се уједињује са недостојнима по благодати“.⁷⁶

По учењу Св. Максима „природа нема у себи натприродне логосе, као што нема ни неприродне законе“,⁷⁷ јер „као што немамо силу Оног који је изнад бића, тако немамо у нашој природи ни силу небића. Примамо, дакле, благодат и не чинимо ми обожење, јер је оно изнад природе, зато што у нашој природи немамо силу да примимо обожење. Примамо опет по пристанку наше воље зло, јер је оно неприродно, будући да немамо природну силу за настанак зла. Чинимо, дакле, док смо овде, врлине, пошто имамо у нашој природи могућност да их остварујемо, а примамо обожење у будућем веку као дар благодати којом га примимо“.⁷⁸

Да би природа задобила *ὑπέρ φύσιν* стање потребно је да логос благодати, који је после много искушења ушао у људску природу, тј. у Цркву, „убеди закон природе, који је царовао у њој, да се издигне изнад свог престола, од претходног телесног стања зла“.⁷⁹ Сам човек, ослањајући се на своје природне силе, без Светог Духа, не може задобити благодат, нити истинско познање бића. Он то није у стању зато што „људски ум у својој природи није саздан тако да задобија божанске и умне

⁷³ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πεύσεις καὶ ἀποκρίσεις*, 173, ΕΡΕ 14Α, Θεσσαλονίκη 1992, 242.

⁷⁴ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον, Πρόλογος*, ΕΡΕ, 14 V, Θεσσαλονίκη 1992, 20.

⁷⁵ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 59, ΕΡΕ, 14 G, Θεσσαλονίκη 1992, 170.

⁷⁶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 59, ΕΡΕ, 14 G, Θεσσαλονίκη 1992, 170.

⁷⁷ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 59, PG 90, 609 BC, упор: *Πρὸς Θαλάσσιον*, 63, PG 90, 684 A.

⁷⁸ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 22, ΕΡΕ, 14 V, Θεσσαλονίκη 1992, 140–142. Св. Максим наглашава да је постојање зла условљено губљењем врлине. „Нестајање врлине јесте почетак зла, пошто се ум страствено занимао оним што се налази са једне и са друге стране пута...“. Упор: *Πρὸς Θαλάσσιον*, PG 90, 485 CD.

⁷⁹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 64, PG 90, 704 A, упор: *Πρὸς Θαλάσσιον*, 65, PG 90, 757 C – 760 A.

(дарове) без божанске светлости“.⁸⁰ Исто тако, било би нетачно рећи и да је „сама благодат остваривала у светима знање тајни без способности природе да прими знање“.⁸¹ Отуда, „благодат Светог Духа не даје мудрост светима без ума који је прима, нити пружа знање без силе разума који је прихвата, нити веру без умног и разумног уверења о будућим и скривеним (добрима)“.⁸² Исто је и са свим другим даровима које Бог обезбеђује онима који су за њих отворени, који своју природу чине пријемчивом за благодат Светог Духа.

Кључ за разумевање јединства природе и благодати јесте нова реалност човечанске природе коју људски род има у Личности Господа Христа, који је као човек постао „првина наше природе“. Јединство људске природе са Логосом у Оваплоћењу јесте образац за обожење сваког човека који ступа у заједницу са Богом са циљем да достигне стање обожења. Као што Христос превазилази законе (пале) природе, који су последица пада, тако је сваки верујући позван да то исто чини благодаћу у Христу Исусу.

е. Од природног до закона благодати

Сагласно учењу Св. Максима, „Логос Божији и Бог одувек хоће да се у свему остварује тајна Његовог оваплоћења“, те је стога на много начина присутан у свету. И пре Оваплоћења, у свету као у Свом некаквом великом телу, Логос је присутан посредством логоса бића, у којима се на неизрецив начин скрива.⁸³ Други вид присуства Логоса у свету јесте Његово, такође неизрециво и скривено, оваплоћење у вернима посредством врлина.⁸⁴ Трећи начин присуства Логоса у свету, пре Оваплоћења, јесте божанско Писмо, јер Логос кроз сваку од написаних речи постаје тело.⁸⁵ Ова оваплоћења Логоса у свету, човеку и у Светом Писму су међусобно повезана, а доводе се у везу са природним и писаним законом, као и законом благодати.⁸⁶

Божанско присуство у природи посредством логоса претпоставља њено укључивање у даље јединство између твари и Бога. Јединство између створене природе и Бога није могуће остварити без проласка кроз природно созерцање (*φυσική θεωρία*). Оно подразумева ослобађање од страсти, превасходно од неприродних страсти, а то се остварује кроз врлине, испуњењем *природних закона*. На овом првом степену се задобија бестрасност, која је у ствари ослобађање од сваке природне нужности. Но, то је почетак тајноводног путовања ка коначном јединству Бога и твари, јер Бог хоће да твар сабере у Себи, да кроз јединство са Њим буде побеђен сваки вид безлогосности и страсти. Испуњење природног закона јесте почетак поимања из сазданих бића „надилазеће Мудрости и Силе“ Божије, будући

⁸⁰ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 59, ΕΡΕ, 14 G, Θεσσαλονίκη 1992, 166.

⁸¹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 59, ΡG 90, 604 – 605 B.

⁸² Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 59, ΕΡΕ, 14 G, Θεσσαλονίκη 1992, 164.

⁸³ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, ΡG 91, 1285 C – 1288 A, посебно ΡG 91, 1285 CD.

⁸⁴ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφαλαία διάφορα*, 8, ΡG 90, 1181 AB.

⁸⁵ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ Θεολογίας καὶ Οἰκονομίας*, ΡG 90, 1149C – 1152 A.

⁸⁶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, ΡG 91, 1285–1288A.

да упућује твар даље, ка писаном закону и закону благодати, унутар којих стиче свој богодолични смисао и своју правилну употребу.⁸⁷

На другом степену, који је у ствари стање духовног созерцања (πνευματικὴ θεωρία), испуњењем писаног закона превазилази се стање поробљености чулима, тако што се елиминишу супротности између умног и чувственог елемента света, а да то притом не значи излазак из света, него просто доживљај јединства свега, умног и чувственог. Ако се не ослободи чулних представа о бићима, човек те представе или бића доживљава као „варљиве идоле“ и није у стању да види свет у његовој изворној чистоти и лепоти и, поврх свега, јединствености и целовитости.

На трећем степену се остварује коначно јединство човека и Бога, и то је заправо стање обожења у коме је на делу закон *благодати*. Благодат обожења је изнад наше природе,⁸⁸ није својство природе, те је зато и примамо од Бога као дар. Благодатно стање је пре свега стање Будућег века у коме, по учењу Св. Максима, престајемо да чинимо врлине, али „не престајемо, захваљујући њима, да примамо благодатно обожење“.⁸⁹

Укратко речено, природни закон се доводи у везу са остварењем врлина, писани закон је у вези са испуњавањем логоса бића, а закон благодати се односи на обожење у Будућем веку. О односу верних према сваком од ових закона Св. Максим говори следеће: „Онај ко прихвата писани закон телесно, не храни душу врлинама. Онај ко не приступа с пажњом логосима бића није удостојен да принесе уму разноврсну мудрост Божију. А онај ко не разуме велику тајну нове благодати, не радује се нади будућег обожења“.⁹⁰ Исто тако, „недостатак духовног созерцања у писаном закону има за последицу лишавање разноврсне мудрости Божије схваћене у складу са природним законом, коме свакако следује одсуство обожења, које је благодатни дар нове тајне (= тајне новог живота)“.⁹¹

Логоси бића и начини остварења врлина су, другим речима, „образци божанских добара са којима се Бог непрестано очовечује имајући као тело начине (остварења) врлина, а као душу духовне логосе знања, са којима оне који су достојни чини боговима, дајући им лично својство врлине и дарујући им суштинско и непогрешиво знање“.⁹² Ово искуство је могуће имати у предукусу у садашњем веку у светим тајнама, преваходно у Евхаристији у којој се одвија божанска Икономија и врши сабрање света у Богу. У Литургији која је космички догађај, логоси сваког појединачног бића налазе своје место у општем логосу, као што се и логоси чувствених стварности налазе у логосима умних стварности. Притом, логоси умних стварности су душа чувствених стварности, а логоси чувствених стварности су тело умних стварности.⁹³ Од ове две стварности, говори Св. Максим,

⁸⁷ Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Λόγος Ἀντιρητικός*, 4, 18, 48, *Συγγράματα*, т. 3, 277. Видети: јером. Амфилохије Радовић, *Тајна Свете Тројице по Светиом Григорију Палами*, изд. Манастир Острог 2006, 40–41.

⁸⁸ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 22, ΕΡΕ, 14 V, Θεσσαλονίκη 1992, 140–142.

⁸⁹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 22, ΕΡΕ, 14 V, Θεσσαλονίκη 1992, 142.

⁹⁰ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 65, ΕΡΕ, 14 G, Θεσσαλονίκη 1992, 424.

⁹¹ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 65, ΕΡΕ, 14 G, Θεσσαλονίκη 1992, 424.

⁹² Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 22, ΕΡΕ, 14 V, Θεσσαλονίκη 1992, 142.

⁹³ Умствени и чувствени свет се налазе један у другом (*Πεύσεις καὶ ἀποκρίσεις*, 16), тако што чувствени

састоји се свет, као што се и човек састоји из душе и тела.⁹⁴ У Литургији се врши непрестано оприсутњење и оваплоћење Логоса у животима верних, тако да, имајући удела у логосима чувствених стварности, имамо удела у Христовом Телу, а имајући удела у логосима умних стварности, имамо удела у Његовој Крви.

На сваком литургијском сабрању остварује се тајна нове твари, учешћем верних у Христовом Телу и Крви, *јер који једе моје шијело и пије моју крв има животи вјечни; и ја ћу га васкрснути у њосљедњи дан* (Јн. 6, 54). Логос се оваплоћује у животима свих сабраних у Његово име, јер сваки који има удела у Телу и Крви Христовој пребива у Христу и Христос пребива у њему (Јн. 6, 56). Евхаристија је тако темељ новог живота, тј. живота нове твари, а Христос је Бог Који испуњава све у свему. Евхаристијска онтологија нам показује да Бог није само Творац, него је и крајњи циљ стварања. Он је „почетак пошто је Створитељ, Он је средиште јер је Промислитељ, Он је крај будући да је Циљ, јер је *од Њега и кроз Њега и ради Њега све*“ (Римљ. 11, 36).⁹⁵

LOGOS AND CREATION

Zdravko M. Peno,
Orthodox Theological Faculty,
Eastern Sarajevo

Summary: *The basic cosmological stand, expressed in Old and New Testament, says that the world was created by the Word of God. According to the Orthodox understanding, the creation of the world as substantiation of God's will is realized through Logos – the Son and in the Son. The author briefly reviews the orthodox doctrine of Logos and creation with special reference to theology of St. Maximus the Confessor.*

Key words: *Logos, Maximus the Confessor, creation, nature, energy, freedom, virtues, deification*

постоји у умственом посредством логоса, а умствени у чувственом посредством отисака (*Μυσταγωγία*, PG 91, 669 BC, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 63, PG 90, 685 D).

⁹⁴ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία*, PG 91, 685 A.

⁹⁵ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀπορίων*, PG 91, 1085D=1088A.